

Mirela Slukan Altić, Povijesni atlas gradova - I. svezak: Bjelovar, 2003; Povijesni atlas gradova - II. svezak: Sisak, 2004; Povijesni atlas gradova - III. svezak: Koprivnica, 2005.

Seriya Povijesni atlas gradova autorice Mirele Slukan Altić projekt je Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH, sa sjedištem u Institutu društvenih znanosti "Ivo Pilar", a bavi se prikupljanjem, znanstvenom obradom i objavljivanjem kartografskih izvora za povijest hrvatskih gradova. Naravno, temelj je prije svega arhivsko građivo pohranjeno u našim ili stranim arhivskim i muzejskim ustanovama. Na taj način, Povijesni atlas gradova predstavlja zbirku planova i karata hrvatskih gradova čiji je svaki svezak posvećen jednom gradu, a pri izboru grada prevladao je njihov karakteristični historijsko-geografski model, te oni gradovi koji su dosada bili slabo kartografski i ekohistorijski istraženi. Autorica je dosada objavila tri sveska. Prvi svezak **BJELOVAR** objavljen je koncem 2003. u izdanju Državnog arhiva Bjelovar i Hrvatskog državnog arhiva. Drugi svezak **SISAK** objavljen je 2004. godine u izdanju Državnog arhiva Sisak i Hrvatskog državnog arhiva, a treći svezak **KOPRIVNICA** objavljen je u suradnji Instituta društvenih znanosti "Ivo Pilar" i Muzeja grada Koprivnice 2005. godine. Ovim projektom se svaki grad predstavlja u povijesnom, urbanističkom, gospodarskom, demografskom, političkom i kulturnom kontekstu, tako da na jednom mjestu dobivamo pregršt informacija o razvoju grada. Iako je kao autorica potpisana Mirela Slukan Altić, svaki svezak je rezultat rada čitave skupine ljudi koje autorica poimence navodi u predgovoru, a kako svaki svezak donosi i arheološke podatke te osobine arhitekture, tako su te teme svojim člancima upotpunili vrsni stručnjaci iz tih područja. Ipak, najveći dio istraživanja, analize i tumačenja kartografskih izvora donosi sama autorica, stručnjak u istraživanju historijske geografije i historijske kartografije. S obzirom da se radi o istoj strukturi, sva tri sveska prikazujemo zajedno.

Poglavlja su podijeljena tematski i u povijesnom kontekstu. Razlikuju se, naravno, prema specifičnosti razvoja svakog pojedinog grada, ali metodologija i analiza su jednake.

Prvo poglavlje se u sva tri sveska odnosi na *Prirodnogeografske uvjete razvoja grada i okolice* u kojem autorica, kao geograf po struci, donosi obilje podataka o položaju, osobinama reljefa, hidrografiji, klimi, tlu, mineralnim sirovinama i biljnom pokrovu. Zanimljivo je što autorica već u prvom poglavlju, osim geografskog položaja grada ukratko daje i njegov povijesni razvoj, od prvog spomena do današnjih dana i na taj način sažeto uvodi u poglavlja koja slijede, a koja se odnose na detaljnu analizu svakog grada.

Drugo poglavlje je redovito rezervirano za povijest naseljenosti kraja koji se obrađuje, tako da se tu javljaju eminentni stručnjaci s područja arhitekture i arheologije. Tekst o *Povijesti naseljenosti bjelovarskog kraja do osnutka grada* napisao je mr. sc. Goran Jakovljević. Ovo poglavlje je posebno zanimljivo, jer donosi najranije podatke o gradu Bjelovaru, povijesti naseljavanja te podatke o arheološkim iskapanjima. Tekst *Od prvog staništa do ilirsko-keltske Segestike i rimske Siscije* napisao je za grad Sisak dipl. ing. arh. Domagoj Vuković počevši analizu od ilirsko-keltske Segestike i pretpovijesti naseljavanja do utjecaja antičkog grada na današnju urbanu strukturu Siska. Naglasak je stavljen na prometni značaj Siscije u sustavu antičkih cesta, kao i na urbanističku strukturu tijekom povijesnog slijeda. Jedan od najpoznatijih arheologa koji su radili na području Koprivnice, dr. sc. Zorko Marković, napisao je članak koji se odnosi na *Povijest naseljenosti koprivničkog kraja od prvih početaka do razvijenog srednjeg vijeka*. Poglavlje o vrijednim podacima s polja arheoloških otkrića i lokaliteta koprivničke Podravine, značajno upotpunjuju razumijevanje razvoja Koprivnice.

Treće poglavlje u sve tri knjige napisala je autorica, s naglaskom na uvjete nastanka i razvoja te kartografske izvore pojedinih gradova. Tako obrađujući Bjelovar, navodi da se najstariji kartografski izvori odnose na 16. i 17. st. Sisak je pak (uz Pulu) jedini grad na hrvatskom prostoru koji je sačuvao kontinuitet pojavljivanja na kartama od antike do ranog

novog vijeka, te jedini kojeg srednjovjekovni kartografi bilježe na svojim kartama prikazujući hrvatske zemlje. Koprivnica je obrađena u okviru kartografskih izvora 15. i 16. st. koji prikazuju transformaciju Podravine. Autorica ovdje kronološki obrađuje postojeće kartografske izvore svih gradova i okolice, analizirajući razdoblje u kojima su nastali, te iščitavajući naselja i način naseljavanja, hidrografsku mrežu, objašnjavajući toponime te uspoređujući postojeće kartografske izvore, kao i uvjete u kojima su nastajali.

Razvoj i izgradnja Bjelovara od osnutka grada do danas, te Razvoj i izgradnja Koprivnice i Siska od 16. st. do današnjih dana, tekstovi su u četvrtom poglavlju s iscrpnim podacima o načinu izgradnje ova tri grada na temelju postojećih planova, grafičkih prikaza, veduta. Autorica tako ispituje uvjete u kojima su ti planovi nastali i koliko vjerodostojno prikazuju grad, dio grada, utvrdu, kaštel. Donosi nova saznanja u pogledu datacije i autorstva pojedinih planova gradova. Posebni izvor za istraživanje predstavljaju katastarski planovi iz kojih je moguće iščitati cjelovitu povijest izgradnje i širenja grada. Uspoređujući kartografske izvore s pisanim izvorima, autorica tako dolazi do značajnih podataka o tome kada je što izgrađeno u gradu, kako su tekle regulacijske osnove i u kojoj mjeri su realizirane. Ono što ovo djelo čini posebnim je što autorica ne iščitava samo planove, već detaljno analizira svaki objekt u gradu na pojedinim planovima u različitim vremenskim razmacima. Jednakom pažnjom istražuje vojne, civilne, gospodarske, sakralne objekte koji su kroz dugi vremenski period mijenjali svoju funkciju. Svaki objekt stavlja u povijesni kontekst i donosi vrijedne podatke o njegovom nastanku, zahvaljujući iscrpnoj analizi izvora i članaka iz dnevnih novina koji su donosili podatke o izgradnji grada. Na taj se način dobiva cjelovita slika o izgradnji pojedinog grada. Da se čitatelji ne bi izgubili u čitanju ulica koje više ne postoje, autorica za svaku ulicu koju analizira navodi njen današnji naziv, a uz tekst se nalazi i ilustracija plana grada koja dodatno olakšava smještanje u prostor. Zahvaljujući sačuvanosti katastarskih planova jozefinske i franciskanske izmjere, autorica ih analizira i objašnjava na koji način se grad širio i kojom brzinom su nastajali objekti. Ovi planovi osim infrastrukture govore i o gospodarskoj slici grada, koju autorica ne zaobilazi. S obzirom da se radilo o gradovima koji su odigrali važnu ulogu u povijesti Vojne krajine, a njenim razvojem je došlo do niz upravnih promjena, tako su se i ovi gradovi intenzivnije razvijali, izgrađivali i širili. Na razdoblje od kraja 19. st. pa do današnjih dana stavljen je najveći naglasak, zbog činjenice što su gradovi u tom vremenu doživjeli mnoge promjene. Analiza razvoja grada završava s današnjima generalnim urbanističkim planovima. Djelo uistinu sveobuhvatno prikazuje gradove koji su prošli put od vojnokrajiske utvrde, slobodnog kraljevskog grada, sjedišta generalata, sjedišta kapetanije, pa do modernog srednjoeuropskog grada.

Autorica u ovom poglavlju kao vrsni stručnjak analizira vojnokrajiske rukopisne planove koji su nastajali za potrebe vojske, katastarske planove koji su nastali za potrebe gradske uprave, sačuvane planove grada na kojima su popisane sve javne zgrade, regulacijske osnove gradova koje donose podatke o budućem osnivanju i izgradnji ulica te urbanističke planove i projekte. Poseban naglasak je stavljen i na izgradnju kanalizacije, elektrifikacije, cestovnog i željezničkog povezivanja, hidrografске regulacije obližnjih rijeka, što je sve, naravno, utjecalo na razvoj, izgradnju i promjene načina života u gradu.

Peto je poglavlje također rezervirano za vanjske suradnike koji su pisali o obilježjima arhitekture grada. Tako je tekst o arhitekturi Bjelovara napisao Mladen Medar, profesor arheologije i povijesti umjetnosti. Prikazao je mnoštvo fotografija različitih objekata u Bjelovaru, koji uz sačuvane nacрте daju vrijedne podatke o slijedu i načinu izgradnje te stilovima koji su prevladavali u gradu, što na javnim, što na stambenim objektima. Prof. povijesti umjetnosti i konzervatorica Uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine Ministarstva kulture u Zagrebu, Ljerka Metež zaslužna je za analizu arhitekture grada Siska i njegove zaštićene graditeljske kulturne baštine. Kao vrsni stručnjak na polju zaštite kulturne baštine donosi niz podataka o dosadašnjim istraživanjima i konzervatorskim podlogama koje

omogućavaju valorizaciju grada Siska. Upoznaje nas sa svim sačuvanim arheološkim lokalitetima i analizira grad i sve objekte kroz različita povijesna razdoblja. Ravnateljica Muzeja grada Koprivnice, povjesničarka umjetnosti Draženka Jalšić Ernečić, autorica je članka o zaštićenoj graditeljskoj kulturnoj baštini grada Koprivnice. Uz bogat izbor fotografija objekata donosi podatke o osobinama arhitekture kroz različita vremenska razdoblja koja su svako za sebe posebno označila grad, bilo kroz vojnu, sakralnu ili industrijsku arhitekturu.

Pregled kartografskih izvora grada Bjelovara, Siska i Koprivnice, predstavlja iznimno vrijedno poglavlje koje donosi izvrsne reprodukcije karata, planova, položajnih nacрта, regulacijskih osnova od najranijih razdoblja do današnjeg plana s popisom ulica. Ove reprodukcije, osim što su neizostavan prilog prilikom čitanja i razumijevanja tekstualnog dijela, pridonose i zaštiti originalnih kartografskih izvora koji se čestim korištenjem oštećuju. Namjerno je izabran i veći format knjiga kako bi reprodukcije kartografskog gradiva bile što jasnije i čitljivije.

Na kraju su popisani bibliografski podaci o svim reproduciranim kartografskim izvorima te navedene ustanove u kojima se čuvaju. Popisano kartografsko gradivo je obrađeno u skladu s Međunarodnim standardom za opis kartografskog gradiva (ISBD(CM)), pa je autorica na taj način dala iscrpne podatke o kartografskom gradivu, od naslova, mjerila, godine do fizičkog opisa. Osim bogate bibliografije koja dovoljno govori o iscrpnom istraživanju arhivskog, kartografskog gradiva, statističkih izvješća, publikacija i literature, na kraju je dan sažetak na engleskom jeziku i mjesno kazalo.

Svakako se radi o iznimno vrijednim djelima u kojima se po prvi put na jednom mjestu mogu naći svi relevantni kartografski podaci o jednom gradu. Osim spomenutih kartografskih ilustracija, djelo je bogato fotografijama razglednica i nacрта koji na svakoj stranici pomažu čitatelju u snalaženju u prostoru i boljem razumijevanju tekstualnog dijela.

Na kraju, projekt Povijesni atlas gradova uključen je u međunarodnu inicijativu *Historical Towns* koja se bavi zaštitom i promicanjem arhivskog gradiva zemalja kandidata za Europsku uniju, pa iz tog razloga predstavlja i dodatan poticaj autorici za istraživanjem i analizom ostalih gradova u Republici Hrvatskoj.

Mirjana Jurić